

СТАНОВЛЕННЯ СИСТЕМИ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ВЧИТЕЛІВ В УКРАЇНІ В 20-30-ті роки ХХ ст.

У статті на основі маловідомих архівних документів початку ХХ ст. розглянуто особливості формування системи підвищення кваліфікації вчителів в Україні.

Ключові слова: підвищення кваліфікації, вчительські курси, вчительські інститути, форми навчання.

Постановка проблеми. У час перебудови у системі освіти зростають вимоги до стандартів освіти, особливо до підвищення кваліфікації учительських кадрів. Зокрема, у "Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року" зазначено нові підходи до підвищення кваліфікації педагогічних кадрів, зокрема "удосконалення нормативно-правового забезпечення системи післядипломної педагогічної освіти; розроблення стандартів післядипломної педагогічної освіти, зорієнтованих на модернізацію системи перепідготовки, підвищення кваліфікації та стажування педагогічних, науково-педагогічних працівників та керівників навчальних закладів [1]. Тому дуже актуальним є творче переосмислення досвіду минулого, особливостей організації підвищення кваліфікації вчителів у 20-30-і роки ХХ ст.

Питанням підвищення кваліфікації вчителів присвячували свої роботи сучасні дослідники історії педагогіки, зокрема А.І. Кузьмінський [2], С.В. Крисюк [3], В.І. Пуцов [4], Л.Є. Сігаєва [5] та ін. Але питання проведення вчительських курсів як складової системи підвищення кваліфікації вчителів у даний період не було предметом їх дослідження.

Мета статті – розгляд особливостей проведення вчительських курсів як складової системи підвищення кваліфікації вчителів для народних шкіл в Україні в 20-30-х роках ХХ ст.

Результати теоретичного дослідження. З приходом до влади більшовиків, розпочався активний перехід до "єдиної трудової школи". Новою владою активно проводилась ліквідація шкіл, які існували за часу царизму. Під приводом "реорганізації педагогічних рад" відбувалась ліквідація "нижчих" і "вищих" початкових шкіл на території всієї України, замість них було заплановано запроваджувати школи "для дітей трудящих", одним з основних предметів навчання в яких була ручна праця [6, арк. 42].

Для відкриття шкіл нового типу необхідні були нові вчителі, але достатньої кількості учителів, відданих новій владі, не вистачало, тому доводилось залучати ті кадри, які працювали ще у старих школах. При цьому система відбору була досить жорсткою. Спеціальною постановою шкільного відділу освіти було зазначено, що "педагогічний персонал шкіл повинен бути забезпечений довірою населення". В зв'язку з цим, було рекомендовано у повітових та губернських відділах народної освіти "у спішному порядку" організувати так звані виборчі колегії, через які мали пройти як усі "старі робітники", так і ті, хто тільки вступав на роботу. Вибори мали відбуватись з 1 червня та тривати до 1 серпня. При цьому учителі, які не були переобрані, вважались звільненими, їм мали виплатити у вигляді компенсації тільки заробітну плату за місяць [6, арк. 49].

Аналіз архівних документів показує, що у той час існував дуже чіткий відбір працівників на роботу, у тому числі й у школу. Крім процедури перевиборів, потрібно було відповісти на запитання спеціально розробленої "Анкету для советских сотрудников". Питання анкети стосувалися практично всіх сторін життя людини: роботи та місцезнаходження потенційних працівників до революції 1917 р., їхнього майнового стану, служби у лавах Червоної Армії. Особливо ретельно розглядалися питання, що стосувалися партійного стану людини, того, хто з партійних працівників може рекомендувати її на посаду [6, арк. 1].

При цьому зазначимо, що, оскільки більшість учителів, які працювали за часів Російської імперії, не влаштували представників освіти нової влади, і відповідно, не могли пройти процедуру перевиборів, постала потреба у достатній кількості нових учителів. За умов післяреволюційної розрухи, єдиним засобом швидко і недорого підготувати учителів, залишалися літні курси підготовки учителів "єдиної трудової школи". Оскільки не вистачало не тільки учительських кадрів, а й інспекторських, то було вирішено проводити як учительські курси, так і курси інспекторів шкіл. При цьому вважався достатнім термін проведення інспекторських курсів у місяць, а учительських – п'ять тижнів. Інструкторські курси в Україні мали проводитись у Києві, та в Одесі, а учительські курси в залежності від кількості повітів та достатньої матеріальної бази. Так, на Київщині, де було 12 повітів, треба було в шести з них проводити курси для учителів.

Як бачимо з архівних документів, уже в перші роки панування радянської влади в Україні, проводилась пропаганда ідей нового державного ладу. Так, наприклад, за програмою як учительських, так і інспекторських курсів, було передбачено вивчення історії та теорії комунізму (10 год.), Конституції радянської влади (6 год.), короткого курсу соціології (4 год.) та ін. Крім теоретичних занять, було

заплановано і проведення практичних робіт з учителями з тим, щоб вони ознайомились з методикою проведення малювання, ліплення, роботи з піском та проведення екскурсій. Учителі мали вміти організувати шкільний музей, підбирати для нього експонати. Окремо хочемо відмітити, що уже в той час приділялась увага роботі з дітьми з особливими потребами, оскільки у програмі вчительських курсів того часу 6 годин відводилось на предмет, який називався "дефективні діти" [6, арк. 57].

Для проведення курсів з підготовки учителів необхідно було знаходити відповідні приміщення. Так, у Києві, Центральне Бюро Всеукраїнської Учительської Спілки просило виділити для даної мети приміщення Української гімназії товариства "Просвіта" на Шулявці, яке містилось за адресою: вул. Борщагівська, 141 [7, арк. 2].

Якщо у 1919 р. курси з підготовки та підвищення кваліфікації вчителів тривали місяць, то вже у 1920 р. було розроблено "Положение о краткосрочных курсах по подготовке работников к трудовой школе". У ньому зазначалося, що головною метою курсів є "Ознайомлення працівників школи з ідеалами трудової педагогіки та вказати шляхи перетворення школи на трудових началах". У третьому параграфі положення вказувалось, що курси розраховані перш за все на учителів, які мають певну педагогічну підготовку, тобто дані курси мали підвищувати освітній рівень учителів. Загальні теоретичні лекції були розраховані на широкий загаль слухачів, а викладання на практичних заняттях мало вестися невеликими групами (не більше 25 осіб). При курсах мали функціонувати і "дослідницько-зразкові школи", тобто учителі мали, крім теоретичних знань, отримувати і практичні навички. Деяко було запозичено з досвіду організації курсів підвищення кваліфікації вчителів у дореволюційній Російській імперії. Зазначимо, що величезну роль у тогочасному навчанні учнів мали відігравати ручні ремесла. Тому навчальний матеріал учительських курсів, який стосувався навчання ручній праці, було розподілено на три частини: 1) Виробнича праця; 2) Ручна праця, як метод навчання; 3) Всебічна самодіяльність учнів як головне начало методики трудової школи.

Відповідно до навчального плану, всі курсисти мали відпрацювати на курсах по 300 год., враховуючи, що кожного дня вони мали працювати по 6 год.

Окрім того, відповідно до навчального плану, разом мали підвищувати свій кваліфікаційний рівень учителі як початкової, так і середньої школи. Лекції з предметів, які були спільними для всіх категорій слухачів, вони відвідували разом, (це складало приблизно 50 год.), а заняття, що стосувались методики викладання шкільних предметів, проводились у невеликих групах. Крім лекційної та практичної форми занять, була передбачена і самостійна робота курсистів. Так, з певних предметів, таких, як питання соціального виховання у трудовій школі, досвіду запровадження "трудої школи" в країнах Західної Європи, учителі мали самостійно опрацювати матеріал та писати реферати. Крім того, рекомендувалась така форма роботи, як конференції з обміну досвідом викладання різних предметів у школах, що було досить новим явищем для підвищення кваліфікації учителів, того часу, оскільки у дореволюційній Росії вони практично не проводились [7, арк. 22].

Нова влада створювала поступово свою систему освіти, для якої необхідними були кваліфіковані працівники. Так, для новостворених "Комунальних відділів народної освіти" було вирішено терміново підготувати працівників шляхом проведення короткотермінових курсів, які "ведуть виключно практичну роботу в районах міста, повинні теснейшим образом быть связанными с рабочим элементом районов и выявлять строго пролетарскую линию" [8, арк. 24]. Ці курси були дуже політизованими, слухачам пропонувались для розгляду питання, які в основному стосувались політики нового уряду ("Основы Советского строительства", "Политика советской власти в области просвещения", "Пролетарское искусство" та ін.). Зазначимо, що ці курси проводились дуже ґрунтовно. Так, для навчання 69 курсистів було запрошено 55 лекторів, виписувались навчальне приладдя та газети і брошури, виплачувались стипендії курсистам і взагалі дані курси обійшлися державі у 500 тис. р., що було досить значною сумою на ті буремні роки.

Через певний проміжок часу, у 30-ті роки ХХ ст. головну роль у організації проведення підвищення кваліфікації учителів в Україні відіграв Центральний Інститут Підвищення Кваліфікації Педагогів, (далі ЦПКП), який знаходився у Києві за адресою: бульвар Шевченка, 14 та координував роботу філіалів у областях республіки. Як правило, учителі покращували свій освітній рівень у спеціальних відділах підвищення кваліфікації при педагогічних інститутах. Для контролю за станом справ періодично, кілька разів на рік, ЦПКП скликав наради заступників директорів учительських та педагогічних інститутів, завідуючих обласними філіями ЦПКП, на яких заслуховувались доповіді про успіхи та недоліки у роботі з педагогами [9, арк. 35].

Крім курсів підвищення кваліфікації учителів, які проводились при пединститутах, проводились і курси "педагогізації" учителів, які тривали всього 1,5 міс. і стосувались тих учителів, які закінчили навчання у вечірніх групах. Дані курси проводились, як правило, при середніх школах і на них учителі отримували практичні знання з необхідної для них методики викладання певних предметів [9, арк. 33]. У Києві у той час теж було визначено список кращих учителів, яких запрошували ділитися досвідом з молодшими колегами [9, арк. 58].

Часто учителів, які закінчили учительський інститут, без вступних іспитів приймали на третій курс педагогічного інституту. Зазначимо, що серед іспитів, які здавали вступники, обов'язковим був екзамен з української мови [9, арк. 23].

ЦПКП охоплював всі категорії педагогічних працівників, планував проведення підвищення кваліфікації як для керівного складу навчальних закладів, так і для учителів окремих предметів. При цьому по кожній області та окремо м. Києву було заплановано певну кількість працівників для

підвищення кваліфікації. Так, по Києву у 1938 р. було заплановано підвищити кваліфікацію 125 директорів шкіл, 150 учителів мови та літератури, 90 учителів історії та інших категорій педагогічних працівників. Хочемо зазначити, що підвищення кваліфікації проводилось як у вигляді короткотермінових, як правило, 1-2 місячних літніх курсів, так і у вигляді навчання протягом навчального року на відділах підвищення кваліфікації педагогічних інститутів [9, арк. 59].

Висновки та перспективи подальших досліджень. У 20-30-і роки ХХ ст. в Україні було поступово сформовано цілісну систему підвищення кваліфікації педагогічних працівників. З початку існування радянської влади вона мала на меті підготовку та перепідготовку кадрів, які залишились з дореволюційної Росії до роботи у реаліях нового суспільного життя, до "єдиної трудової школи". Учителів навчали влітку, на короткотермінових курсах. Коли була достатня кількість учительських кадрів, їх підготовка та підвищення кваліфікації набули більш системного характеру, нею опікувався Центральний Інститут Підвищення Кваліфікації Педагогів, який координував роботу своїх філій на місцях з тим, щоб усі учителі були охоплені підвищенням кваліфікації. Зазначимо, що свою роботу всі інстанції, які підвищували кваліфікацію вчителів, здійснювали на основі узагальнення досвіду Російської імперії, кращі надбання було запозичено. Також було привнесено багато нового, як от : проведення конференцій з обміну досвідом, самостійне вивчення частини матеріалу та узагальнення у вигляді написання рефератів. Ми не змогли охопити весь спектр питань з даної теми, це буде питанням наступних публікацій.

Використані джерела

1. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://pon.org.ua/novyny/2446-nacionalna-strategiya-rozvitku-osviti-v-ukrayini.html>. – Заголовок з екрану.
2. Кузьмінський А. І. Теоретико-методологічні засади післядипломної педагогічної освіти в Україні : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / А. І. Кузьмінський ; Ін-т педагогіки і психології АПН України. – К., 2003. – 481 с.
3. Крисюк С. В. Становлення та розвиток післядипломної освіти педагогічних кадрів в Україні (1917–1995 рр.) : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / С. В. Крисюк. – К., 1996. – 48 с
4. Пуцов В. І. Процес навчання в системі підвищення кваліфікації як об'єкт управління / В. І. Пуцов // Неперервна професійна освіта: теорія і практика. – 2001. – Вип. 3. – С. 30–36.
5. Сігаєва Л. Є. Становлення і розвиток системи підвищення кваліфікації вчителів в Україні (20–30-ті роки ХХ ст.) / Л. Є. Сігаєва. – К. : ПП. "Липень", 2000. – 236 с.
6. Проект устройства на Украине летних курсов для подготовки учителей единой трудовой школы (1919) // Державний архів Київської області (далі ДАКО), фонд Р-142, опис 1, спр. 57, 60 арк.
7. Переписка с Центральным Бюро Всеукраинского учительского союза об открытии курсов по подготовке учителей единой трудовой школы (1919) // ДАКО, Р-142, оп. 1, спр. 168, 32 арк.
8. Положение о курсах по подготовке кадров и протоколы заседаний заведующих коммунальных отделов народного образования // ДАКО, Р-142, оп. 1, спр. 328, 28 арк.
9. Обласний філіал Центрального інституту підвищення кваліфікації педагогів // ДАКО, Ф 4109, опис 1, спр. 1, 120 арк.

Petroschuk N. R.

FORMATION OF THE SYSTEM OF TEACHERS TRAINING IN UKRAINE IN THE 20-30TH OF THE XX CENTURY

The peculiarities of formation of the system of teachers training in Ukraine are reviewed based on recondate archival documents of the beginning of the XX century.

Since the time the Bolsheviks came to power, they reorganized primary schools that turned into "migrant schools". There was leak of qualified staff, a rigid system of selection of personnel the teachers who worked in schools before the revolution of 1917 took place in that times. Teachers had to answer the questionnaire concerning all aspects of teachers. To set teachers' staff in schools, it was introduced short-term courses for training and retraining teachers of primary and secondary schools, which became permanent. The courses invited lecturers, purchased supplies, teachers were paid scholarship.

In the 20-30th of the XX century the complete system of training teachers has gradually formed in Ukraine. From the beginning of Soviet rule it aimed to training and retraining of personnel remaining with the pre-revolutionary Russia to work in the new realities of public life, the "unified labor school". Teachers were taught at short-termed summer courses. When it was a sufficient number of teachers' training, their preparation and training became more systematic, it took care of the Central Institute for training teachers who coordinated the work of the branches on the ground, so that all the teachers were covered by training.

Key words: advanced training, teachers' courses, teachers' institutes, forms of training.

Стаття надійшла до редакції 13.11.2015 р.